

MARIA NASIŁOWSKA

orcid: 0000-0001-5290-6558

e-mail: m.nasilowska@bn.org.pl

Podstawy tworzenia słownictwa języków informacyjno- -wyszukiwawczych o notacji paranaturalnej

DOI: 10.36155/RBN.52.00004

Wprowadzenie

Jedną z odpowiedzi na wyzwania zmieniającego się środowiska, w którym funkcjonują katalogi biblioteczne była decyzja Biblioteki Narodowej o zastąpieniu w 2017 roku tradycyjnego Języka Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej (JHP BN) nowoczesnym językiem informacyjno-wyszukiwawczym – Deskryptorami Biblioteki Narodowej (DBN).

Decyzja ta pociąga za sobą wiele zmian. Niektóre z nich bezpośrednio wynikają z przekształceń języka informacyjno-wyszukiwawczego – jiw – (np. wyszukiwanie fasetowe w katalogu bibliotecznym); inne związane są z nią tylko w pewnym zakresie (np. integracja kartotek haseł wzorcowych, zatarcie granic tradycyjnego podziału na opracowanie rzeczowe i formalne).

Jedną z takich szczegółowych zmian, zasługującą na wnikliwą analizę (ze względu na jej konsekwencje) jest – z pozoru drobna modyfikacja w zakresie podstawy tworzenia słownictwa DBN – wybór terminu najbardziej rozpowszechnionego wśród użytkowników jako jednostka leksykalna jiw.

Podstawa tworzenia słownictwa na potrzeby systemów organizujących wiedzę rejestrowaną w bibliograficznych bazach danych określana jest trudnym do przełożenia na język polski terminem *warrant*. Oznacza on uzasadnienie dla budowania danego fragmentu struktury organizacji wiedzy, danego hasła, czy deskryptora. Termin „uzasadnienie” nie jest wprawdzie najlepszy, ale dobrze opisuje to zjawisko. Termin „podstawa” jest zbyt skrótowy, ale wygodniejszy w użyciu w kontekście podjętego w artykule tematu i z tego powodu dalej będzie stosowany.

Problematyka podstawy tworzenia słownictwa jiw zostanie zilustrowana na przykładzie dwóch jiw, aktualnie stosowanych w największej liczbie polskich katalogów bibliotecznych¹ – Język Haseł Przedmiotowych KABA (JHP KABA) oraz DBN, w niektórych kwestiach również Język Haseł Przedmiotowych (JHP BN). Oba języki wyszukiwawcze, w pewnym sensie konkurencyjne, powstały poprzez adaptację innych języków informacyjno-wyszukiwawczych. Oba zachowują „ślady” po swoich poprzednikach, zarówno w samym słownictwie, jak i w metodzie jego tworzenia.

O ile porównywanie tych języków nie ma sensu (mają całkowicie inne gramatyki i pragmatyki), o tyle zestawienie podstaw tworzenia słownictwa pozwoli na uwidocznienie wyżej opisanej kwestii. Sprowadza się ona do pytań:

- jak stworzyć słownictwo dla potrzeb lokalnych (lokalny katalog biblioteczny), które będzie przydatne także globalnie (w środowisku sieciowym);
- jak zachować zgodność słownictwa ze stanem współczesnego języka naturalnego.

Artykuł nie zawiera gotowych i definitywnych odpowiedzi na powyższe pytania. Jego celem jest ilustracja przykładowych problemów, z jakimi zmagają się administratorzy jiw. Problemy te, odmienne w obu językach, uzupełniają się wzajemnie. Refleksja nad nimi i sposobem ich rozwiązania może przynieść korzyści w postaci wytycznych do budowania takiego narzędzia, które nie będzie stanowiło problemu samego w sobie, ale będzie praktyczne i transparentne dla użytkowników (których celem nie jest opanowanie sztuki posługiwania się nim, ale szybkie i skuteczne dotarcie do poszukiwanych publikacji). Omawiane jiw należą do języków sztucznych, ich specyficzną cechą w pewnym

1 JHP KABA jest stosowany w jednym katalogu NUKAT, ale jest to katalog centralny skupiający dane z 186 katalogów (dane z 24.09.2020).

sensie przeczącą tej sztuczności jest ich „żywołność” – są to języki będące w stanie stałego tworzenia się i modyfikowania, nie są strukturami zamkniętymi i skończonymi.

Podstawy tworzenia słownictwa na potrzeby systemów organizacji wiedzy

Języki informacyjno-wyszukiwawcze należą do systemu organizacji wiedzy (SOW):

są narzędziami zapewniającymi tworzenie reprezentacji pojęciowej struktury zapisanych treści, a więc za ich pomocą wyrażane są pojęcia najważniejsze dla tych treści oraz zachodzące między nimi relacje².

Zagadnienie podstawy tworzenia słownictwa jiw bezpośrednio dotyczy jakości SOW proponowanym użytkownikom katalogów bibliotecznych i w których są stosowane. Słownictwo jiw jest zbiorem punktów dostępu do wyszukiwanych publikacji. Punkty te tworzą strukturę, która powinna być transparentna – z jednej strony powinna prawidłowo odzwierciedlać zapisane w publikacjach treści, z drugiej być adekwatna do wymagań użytkowników. Struktura sama w sobie nie powinna stanowić przeszkody w wyszukiwaniu publikacji. Pomędzy tymi dwoma warunkami, nie zawsze łatwymi do pogodzenia, sytuuje się jeszcze kilka dodatkowych problemów, które zostaną zilustrowane poniżej na przykładzie JHP KABA i DBN.

Zagadnienie podstawy tworzenia SOW opisywane jest wspomnianym wyżej terminem *warrant*. Termin ten pierwotnie służył – przede wszystkim – budowaniu systemów klasyfikacyjnych, z czasem zaczęto go wykorzystywać także w tworzeniu innych SOW³. Jako pierwszą opisaną, i najczęściej wykorzystywaną do dziś, podstawą tworzenia SOW jest *literary warrant*. Według normy ANSI/NISO Z39.19-2005 (R2010) z *literary warrant* mamy do czynienia gdy „podstawą do utworzenia jednostki leksykalnej w danym jiw lub do wyboru

2 B. Sosińska-Kalata, M. Roszkowski, *Organizacja informacji i wiedzy*, w: *Nauka o informacji*, pod red. W. Babika, Warszawa 2016, s. 306

3 M. Barité, *Literary warrant*, „Knowledge Organization” 2018, vol. 45, issue 6, s. 517–536 – https://www.ergon-verlag.de/isko_ko/downloads/ko_45_2018_6_e.pdf [dostęp: 17.08.2021]. Por. także: International Society for Knowledge Organization. ISKO Encyclopedia of Knowledge Organization, editor-in-chief B. Hjørland, co-editor C. Gnoli – https://www.isko.org/cyclo/literary_warrant [28.07.2021].

preferowanego terminu jest jego częste występowanie w literaturze”⁴. Przez „literaturę” (*literature*) rozumie się publikacje, do opracowania których ma być zastosowane tworzone słownictwo (*primary content objects*) lub odnoszące się do nich metadane (*secondary content objects*) oraz konsultowane w procesie tworzenia słownictwa źródła takie jak słowniki, encyklopedie i inne zbiory słownictwa ogólne i dziedzinowe⁵.

Zasada *literary warrant* została zdefiniowana przez brytyjskiego bibliotekarza Edwarda Wyndhama Hulme’a w 1911 roku⁶. Z czasem w teorii SOW wyłoniono także inne, niektóre pochodne zasady *literary warrant* (jak na przykład *cultural warrant*, *semantic warrant*), a także takie, które znacznie od niej odbiegają, jak *organizational warrant*, czy *user warrant*⁷.

W przypadku interesujących nas jiw najczęściej mamy do czynienia zasadą *literary warrant* jako podstawą w procesie tworzenia słownictwa. Materiały metodyczne JHP KABA i JHP BN nie zawierają tego terminu, ale opis metodyki tworzenia słownictwa tych języków jednoznacznie wskazuje na zasadę *literary warrant*. Punktem wyjścia w procesie tworzenia słownictwa jest opracowywana publikacja, termin proponowany musi mieć potwierdzenie w literaturze. W przypadku DBN, punkt wyjścia jest ten sam, inaczej natomiast wygląda kwestia wyboru terminu preferowanego.

Poniżej zostanie omówiona najpierw metodyka tworzenia słownictwa, następnie wybór terminu, jako jednostki leksykalnej jiw. W ostatniej części zostaną zasygnalizowane kwestie wynikające z realizacji wybranej zasady *warrant*.

W opracowaniu wzięto pod uwagę słownictwo określane w poszczególnych językach jako tematy ogólne i formalne (JHP BN), hasła wzorcowe wyrażone nazwą pospolitą i nazwą formy / gatunku (JHP KABA) oraz deskryptory przedmiotowe, ujęciowe i formy / rodzaju / gatunku (DBN)⁸. Pozostałe typy jednostek leksykalnych tworzone są według innych zasad i procedur.

4 American National Standards Institute, *Guidelines for the construction, format, and management of monolingual controlled vocabularies*, ANSI/NISO Z39.19-2005 (R2010), s. 6 – https://groups.niso.org/apps/group_public/download.php/12591/z39-19-2005r2010.pdf [15.07.2021].

5 Ibidem, s. 66.

6 Th. M. Dousa, E. Wyndham Hulme’s *classification of the attributes of books. On an early model of a core bibliographical entity*, „North American Symposium on Knowledge Organization” 2017, vol. 6, s. 21–38 – <https://journals.lib.washington.edu/index.php/nasko/article/download/15228/12686> [20.09.2021].

7 M. Barité, *Literary warrant...*, s. 528–529.

8 W opracowaniu zachowano terminologię stosowaną w metodyce każdego jiw dla określenia jednostki leksykalnej – „temat” w JHP BN, „hasło wzorcowe” w JHP KABA oraz „deskryptor” w DBN.

Metodyka tworzenia słownictwa jiw

Metodyka tworzenia słownictwa jiw i wybór terminu, który ma być stosowany w opracowaniu przedmiotowym publikacji to dwa etapy tego samego procesu. Mogą one jednak być rozpatrywane oddzielnie, ponieważ nie są ze sobą ściśle związane.

Jiw takie jak JHP KABA⁹, język Repertoire d'autorité-matière encyclopédique et alphabétique unifié (RAMEAU)¹⁰ i Répertoire de vedettes-matière (RVM)¹¹ tworzone były w drodze adaptacji innego jhp, zarówno jego słownictwa, jak i gramatyki. Nowy język katalogu REseau ROmand (RERO)¹² przejął część słownictwa języka RAMEAU – jednostki leksykalne wyrażające wyłącznie przedmiot, nie przejął haseł wzorcowych pełniących inne funkcje (np. nazwa osobowa, która może być zastosowana w katalogowaniu jako autor) ani określników; zastosowano w tym języku całkowicie inną niż w języku RAMEAU gramatykę.

Język DBN, podobnie jak RERO, przejął słownictwo JHP BN (odpowiednio je adaptując) także stosując odrębną gramatykę. Języki Library of Congress Subject Headings (LCSH)¹³ i JHP BN powstawały od podstaw na potrzeby katalogów bibliotek je tworzących, bez wzorca zewnętrznego.

Materiały metodyczne przeznaczone dla bibliotekarzy stosujących język LCSH określają, odwołując się do zasady *litterary warrant*: „Hasła przedmiotowe tworzone są na użytek katalogowania i odzwierciedlają tematykę ujętą w danej kolekcji”¹⁴ Tworzenie jednostek leksykalnych na bazie tematyki zawartej w opracowywanych publikacji w praktyce tworzenia słownictwa jiw określane jest jako metoda indukcyjna¹⁵. Według definicji metoda ta, inaczej zwana „oddolną”, „polega na tym, że najpierw tworzy się zbiór wyrażzeń, a później tworzy się

9 Język KABA (Katalogi Automatyczne Bibliotek Akademickich), tworzony od 1992 roku, jest językiem opracowania przedmiotowego katalogu NUKAT.

10 Język RAMEAU jest językiem opracowania przedmiotowego większości katalogów we Francji oraz katalogu Biblioteki Narodowej Francji, która jest odpowiedzialna za jego utrzymanie i rozwój.

11 Język RVM jest językiem opracowania przedmiotowego katalogów bibliotecznych francuskojęzycznej części Kanady, utrzymywany i rozwijany w Bibliothèque de l' Université Laval w Québec.

12 Język katalogu RERO jest językiem opracowania przedmiotowego katalogów bibliotecznych francuskojęzycznej części Szwajcarii.

13 Język LCSH jest językiem opracowania przedmiotowego większości katalogów bibliotek w Stanach Zjednoczonych, utrzymywany i rozwijany w Library of Congress w Waszyngtonie.

14 Basic Subject Cataloging Using LCSH.Trainee Manual (2011), s. 34; Library of Congress Subject Headings. Module 1.5: Introduction to LCSH (2016), Session 2, s. 8

15 American National Standards Institute, *Guidelines for the construction...*, s. 92, 127.

odpowiednie kategorie i strukturę języka”¹⁶. W przeciwieństwie do metody dedukcyjnej („odgórnej”), w której „najpierw tworzy się strukturę (system leksykalny), a później wypełnia się ją odpowiednimi wyrażeniami”¹⁷, metoda indukcyjna skutkuje odzwierciedleniem w systemie leksykalnym jiw zakresu tematycznego opracowywanych w katalogu publikacji.

W procesie tworzenia słownictwa DBN przyjęto metodę indukcyjną¹⁸ za JHP BN, polegającą na „[...] wprowadzaniu do słownika wyłącznie tych jednostek leksykalnych, które są potrzebne do opisanie aktualnie katalogowanych dokumentów”¹⁹. Metodyka ta została zilustrowana przez autorów podręcznika *Język haseł przedmiotowych. Od analizy dokumentu do opisu przedmiotowego* na przykładzie hipotetycznego hasła *Powieść gambijska*²⁰. Według schematu haseł dla rodzajów i gatunków literackich, hasło takie powinno zostać powiązane z hasłem szerszym *Literatura gambijska*. Jeśli hasło *Literatura gambijska* nie zostało utworzone, bo nie ma publikacji, w opracowaniu której miałyby zastosowanie, to hasło *Powieść gambijska* zostanie powiązane z innym hasłem obecnym w słownictwie JHP BN. W przypadku hasła *Powieść gambijska* będzie to hasło *Gambia – kultura*, także szersze znaczeniowo od nowotworzonego²¹. „Nie tworzy się tematów w celu uzupełnienia sieci relacji”²² – czego konsekwencją jest konieczność częstych rewizji siatki powiązań semantycznych w zakresie istniejącego słownictwa. „Słownictwo

16 *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, oprac. B. Bojar, Warszawa 2002, s. 155 – <http://bbc.uw.edu.pl/publication/639> [20.09.2021].

17 *Ibidem*, s. 155.

18 K. Janiec, B. Szczap, *Katalogowanie przedmiotowe publikacji z zakresu nauk biologicznych, rolniczych oraz medycznych z wykorzystaniem Deskryptorów Biblioteki Narodowej*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2019, t. 50, s. 41 – https://rocznik.bn.org.pl/upload/pdf/68104_Rocznik_50_s.%2037%E2%80%939361%20Barbara%20Szczap,%20Katarzyna%20Janiec.pdf [24.09.2021]; P. Lelęń, M. Krawczyk, *Zadania bibliotekarza dziedzinowego przy tworzeniu deskryptorów przedmiotowych z chemii i nauk technicznych*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2019, t. 50, s. 91–95 – https://rocznik.bn.org.pl/upload/pdf/39001_Rocznik_50_s.%2083%E2%80%9393106%20Pawe%20C5%82%20Lele%20C5%84,%20Mateusz%20Krawczyk.pdf [24.09.2021]. Etapem pośrednim w tworzeniu deskryptorów DBN jest adaptacja słownictwa JHP BN.

19 B. Włodarczyk, J. Woźniak-Kasperek, *Język Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej. Od analizy dokumentu do opisu przedmiotowego*, Warszawa 2017, s. 47; zob. też K. Janiec, B. Szczap, *Katalogowanie przedmiotowe...*, s. 41, P. Lelęń, M. Krawczyk, *Zadania bibliotekarza dziedzinowego...*, s. 88.

20 Hasło takie nie istniało w JHP BN i do tej pory nie zostało utworzone w DBN, z powodu braku publikacji. Hasło posłużyło autorom cytowanego podręcznika wyłącznie jako ilustracja metody tworzenia słownictwa.

21 B. Włodarczyk, J. Woźniak-Kasperek, *Język Haseł Przedmiotowych Biblioteki Narodowej...*, s. 47.

22 *Ibidem*, s. 47; zob. też K. Janiec, B. Szczap, *Katalogowanie przedmiotowe publikacji...*, s. 49, 53 (przykład deskryptora *Ambrowiec amerykański*); P. Lelęń, M. Krawczyk, *Zadania bibliotekarza dziedzinowego...*, s. 91.

jest stale uszczegóławiane, a wprowadzanie nowych tematów powoduje zmiany relacji w dotychczasowym zasobie”²³. Drugą konsekwencją tego rozwiązania jest konieczność rewizji już opracowanych publikacji. Zdarza się bowiem, że w sytuacji braku adekwatnego terminu istnieje pokusa zastosowania w bieżącym opracowaniu publikacji jednostki leksykalnej tak bliskiej znaczeniowo, że opracowanie wydaje się prawidłowe. A gdy przy opracowaniu innej publikacji termin ten zostanie zaproponowany jako nowa jednostka leksykalna, publikacje dotyczące tego samego przedmiotu opracowane będą inaczej²⁴. Ryzyko takie nie występuje w przypadku metody zastosowanej w drugim omawianym jiw – JHP KABA.

Słownictwo JHP KABA od początku tworzone było metodą określaną jako „mieszana, indukcyjno-dedukcyjna”²⁵. Zgodnie z początkowymi założeniami tworzenia tego języka²⁶, metodę dedukcyjną wykorzystano do utworzenia zbioru określników, które są elementami mniej licznymi i o wiele częściej stosowanymi niż hasła wzorcowe pełniące funkcję tematów w hasle przedmiotowym. Określniki to jednostki leksykalne, które nie są stosowane samodzielnie (synsyntaktyczne), ich zasadniczym zadaniem jest modyfikacja znaczenia tematu, w połączeniu z którym są stosowane. Ten sam określnik zastosowany po różnych tematach może wyrażać różne znaczenia. Dobrym przykładem jest tu określnik JHP KABA *reguły*, który „stосуje się po nazwach zakonów i zgromadzeń zakonnych oraz po nazwach dyscyplin sportowych [...]”²⁷. Zastosowany po nazwie zakonu wskazuje na regułę tego zakonu, natomiast po nazwie dyscypliny sportowej – zasady w niej obowiązujące.

Indukcyjna część deklarowanej metody tworzenia słownictwa JHP KABA dotyczy haseł wzorcowych pełniących funkcję tematów. To bieżące potrzeby wynikające z opracowania przedmiotowego publikacji inicjują proces tworzenia nowych jednostek leksykalnych. Temat może być stosowany samodzielnie w katalogowaniu przedmiotowym, dlatego jego znaczenie jest określane na etapie jego tworzenia jako jednostki leksykalnej. Dzięki temu pole semantyczne jakie zakreslają hasła pełniące funkcję tematów jhp odzwierciedla pole semantyczne tematyki traktowanej w publikacjach rejestrowanych w katalogu bibliotecznym.

23 Słownik JHP BN (2013), s. 3.

24 Opis podobnej sytuacji zob. P. Leleń, M. Krawczyk, *Zadania bibliotekarza dziedzinowego...*, s. 96.

25 Kartoteka wzorcowa języka KABA... (1994), s. 23–24.

26 Ibidem, s. 23–24.

27 Uwaga o stosowaniu z rekordu określnika w bazie katalogu NUKAT.

Pierwotnie zadeklarowana metodyka tworzenia słownictwa JHP KABA obowiązuje do dzisiaj, ale takie jej określenie nie jest kompletne. Nie można pominąć faktu, że zarówno w jej części dedukcyjnej jak i indukcyjnej istnieje dodatkowy element pośredni, jakim jest język RAMEAU. Listy określników JHP KABA utworzone zostały na wzór list określników języka RAMEAU, ze wszystkimi tego konsekwencjami, o czym będzie mowa dalej. W toku bieżącego opracowania publikacji, po stwierdzeniu braku w słownictwie JHP KABA potrzebnego hasła wzorcowego, należy znaleźć w słownictwie języka RAMEAU hasło wzorcowe najbliższe znaczeniowo potrzebnemu terminowi polskiemu.

Projektanci JHP KABA założyli, że język RAMEAU, utworzony na bazie przejętego słownictwa RVM, który z kolei jest francuskojęzyczną wersją najstarszego jhp – LCSH, posiada na tyle bogate słownictwo, że można uznać je za semantycznie kompletne²⁸ w stosunku do potrzeb budowanego słownictwa JHP KABA. W JHP KABA tworzy się zatem artykuł słownikowy analogiczny do artykułu słownikowego hasła wzorcowego języka RAMEAU – wersję polską hasła wzorcowego, jego warianty i hasła wzorcowe powiązane semantycznie²⁹. W szczegółowej i dość pracochłonnej procedurze, istotne jest to, aby uniknąć sytuacji, która jest założonym kosztem procedury tworzenia JHP BN (opisana wyżej konieczność modyfikacji siatki powiązań semantycznych i ryzyko konieczności wstecznego opracowania publikacji już zarejestrowanych w katalogu biblioteki). Poza hasłem wzorcowym, którego tworzenie wynika z bieżących potrzeb opracowania publikacji, tworzy się także hasła wzorcowe JHP KABA, których brak mógłby być przyczyną błędów w katalogowaniu przedmiotowym. Przykładowo tworząc hasło wzorcowe *Etyka*, należy także utworzyć hasło wzorcowe *Moralność*, w języku RAMEAU są to bowiem odrębne hasła o precyzyjnie odróżnionym sposobie stosowania³⁰. Nie jest dopuszczalna również sytuacja tworzenia artykułu słownikowego dla hasła wzorcowego o niepełnej strukturze w zakresie relacji paradygmatycznych, jak w przypadku wyżej podanego przykładu JHP BN dla tematu *Powieść gambijska*. W metodyce JHP KABA tworząc takie hasło wzorcowe należałoby utworzyć również artykuł słownikowy dla hasła wzorcowego szerszego semantycznie *Literatura*

28 Trzeba tu zaznaczyć, że wszystkie wspomniane języki są stale rozbudowywane o nową terminologię.

29 Zakłada się również możliwość modyfikacji rekordu w stosunku do wzorca z powodu odrębnego zakresu semantycznego zbiorów opisywanych w katalogach francuskojęzycznych i polskojęzycznych. Zob. *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa*, pod red. T. Głowackiej, Warszawa 2000, s. 10.

30 W DBN istnieje wyłącznie deskryptor *Etyka*, termin *Moralność* jest jego wariantem.

gambijska, nawet jeśli nie jest ono potrzebne w bieżącym opracowaniu przedmiotowym. Ten etap procesu tworzenia słownictwa JHP KABA podlega metodzie dedukcyjnej.

Doświadczenia twórców JHP KABA dowodzą, że *literary warrant* jako jedyna podstawa tworzenia SOW bywa niewystarczająca. Mario Barité zauważa, że w niektórych sytuacjach może okazać się konieczne włączenie do procesu budowania słownictwa także innych *warrants*, np. *academic warrant* dla uzupełnienia takich struktur wiedzy, jak taksonomia roślin i zwierząt³¹. Ten proces daje się wyraźnie zauważyć w tworzeniu JHP KABA – tworząc hasła wzorcowe dla szczegółowego elementu taksonomii roślin i zwierząt tworzy się również hasła wzorcowe dla szczebli wyższych w celu prawidłowego usytuowania tego pierwszego w hierarchii, mimo że nie są one potrzebne do bieżącego opracowania publikacji. Przy tworzeniu słownictwa DBN, tak jak to było w przypadku JHP BN, nie ma takiego wymogu.

Wybór terminu jako jednostki leksykalnej jiw

Analizując opis metodyki tworzenia słownictwa omawianych jiw wydaje się, że wybór terminu, jako jednostka leksykalna, jest naturalną konsekwencją wybranej podstawy tego procesu. Koncepcja *literary warrant*, zarówno w zakresie metodyki tworzenia słownictwa, jak i wyboru terminu jako jednostka leksykalna, jest zgodna z zasadami zawartymi w materiałach metodycznych JHP KABA i JHP BN. W czasach, gdy powstawały, mimo licznych zmian w metodyce JHP BN, do momentu powstania DBN, nadal można było odnaleźć ślady metodyki Adama Łysakowskiego. Podobnie jak w momencie tworzenia podstaw metodycznych JHP KABA (początek lat dziewięćdziesiątych XX wieku) nie istniały wówczas w powszechnej świadomości mechanizmy właściwe dla środowiska sieciowego. A to one istotnie wpłynęły na określenie metodyki tworzenia słownictwa DBN, modyfikując drugi składnik koncepcji *literary warrant* – zasadę wyboru terminu jako jednostki leksykalnej.

W przypadku JHP KABA w podrozdziale podręcznika *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa* zatytułowanym *Formułowanie haseł wzorcowych*³² czytamy „Dla każdego z wyodrębnionych znaczeń szuka

31 M. Barité, *Literary warrant...*, s. 529.

32 *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa...*, s. 42–43.

się najwłaściwszej formy językowej. Priorytetowymi kryteriami wyboru formy językowej są: rozpowszechnienie w piśmiennictwie, poprawność³³. Języki, które są pierwowzorami dla JHP KABA, podobnie określają podstawę wyboru terminu jako hasło wzorcowe. Materiały szkoleniowe z zakresu tworzenia i stosowania języka LCSH sygnalizują, że „Terminologia wybrana do tworzenia hasła wzorcowego odzwierciedla terminologię stosowaną we współczesnej literaturze”³⁴. Analogiczna informacja znajduje się w podręczniku języka RAMEAU: „Hasło musi być poprawne i zgodne z użyciem poświadczonym przede wszystkim w piśmiennictwie francuskim (ogólne i specjalistyczne dokumenty źródłowe, prace monograficzne [...])”³⁵. Podręcznik tworzenia słownictwa JHP KABA zawiera także postulat wyboru formy językowej aktualnie stosowanej, zwięźlej i o polskim źródłosłowie. W przypadku wyboru pomiędzy „nazwą będącą powszechnie w użyciu” a „wyrażeniem o charakterze naukowym” pierwszeństwo dawane jest „wyrażeniu powszechnie używanemu”³⁶.

Wybór terminu jako jednostka leksykalna JHP BN, podobnie jak w JHP KABA, uzależniony był od jego występowania w piśmiennictwie. Zasada ta sformułowana została nieco inaczej: „Terminy służące jako tematy powinny odpowiadać polskiej terminologii z danej dziedziny i pochodzić z wiarygodnych polskich źródeł informacji”³⁷. Doprecyzowanie, czym są „wiarygodne polskie źródła informacji” ulegało z czasem modyfikacji. Początkowo były to „najbardziej popularne, jednotomowe encyklopedie, wychodząc z założenia, że jest to źródło najbardziej dostępne dla przeciętnego użytkownika”³⁸. W 2013 roku za wiarygodne źródła uznawano „wielkie encyklopedie uniwersalne oraz encyklopedie dziedzinowe i słowniki terminologiczne, w mniejszym stopniu monografie i artykuły naukowe, wydawnictwa urzędowe, akty prawne”³⁹.

Wymagania dotyczące formy językowej tematów w JHP BN mają swój początek w zasadach sformułowanych przez Adama Łysakowskiego. Poza poprawnością językową, który to postulat pozostawał niezmienny, zalecając jako punkt

33 Ibidem, s. 42.

34 *Basic subject cataloging using LCSH. Trainee's manual*, Version 1h, October, 2007, s. 34. – <https://www.loc.gov/catworkshop/courses/basicsubject/pdf/lcsh-trnee-manual.pdf> [24.09.2021].

35 *Guide d'indexation RAMEAU*, 7ème édition, [Paris] 2017 – https://rameau.bnf.fr/sites/default/files/docs_reference/pdf/guide_rameau_2017.pdf [10.07.2021].

36 *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa...*, s. 43.

37 Biblioteka Narodowa – [https://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/jhp-bn-\(archiwum\)/o-jhp-bn/](https://www.bn.org.pl/dla-bibliotekarzy/jhp-bn-(archiwum)/o-jhp-bn/) [16.07.2021].

38 Ibidem, s. 1.

39 Ibidem, s. 1.

odniesienia „wyrażenia należące do nowoczesnego zasobu językowego [...], do języka pisanego [...]”⁴⁰, były tam także takie zalecenie jak to, że „normą dla tematu wyrażonego nazwa pospolitą był pojedynczy rzeczownik w języku polskim”⁴¹. Zalecenie to skutkowało tym, że tematy⁴² takie jak *Języki afrykańskie* lub *Chemia organiczna* traktowano początkowo w JHP BN jako tematy z określnikiem językowo-etnicznym lub gatunkowym, w późniejszym okresie określano je już jako tematy wielowyrazowe⁴³. Warto zauważyć, że rozwiązanie pierwotne zaproponowane przez Łysakowskiego nie miało analogii w innych językach haseł przedmiotowych (jhp), związane było z teorią interpretacji przedmiotu i jego własności, z czasem kontrowersyjną i w rezultacie niepraktyczną⁴⁴. JHP KABA, jak i jego poprzednicy, od początku pozostawiał swobodę w formułowaniu haseł jedno lub wielowyrazowych⁴⁵. Jadwiga Sadowska w publikacji z 2003 roku zwracała uwagę na to, że tendencja do tworzenia tematów (haseł wzorcowych) wielowyrazowych, zauważalna w JHP BN i JHP KABA, świadczy o „zachwianiu roli tematu jako wykładnika przedmiotu i roli określnika jako wykładnika szeroko rozumianego aspektu przedmiotu”⁴⁶. Diagnozowała, że „jest to kierunek, który prowadzi do stopniowego przekształcania języka haseł przedmiotowych w język deskryptorowy”⁴⁷.

Podobny los spotkał inne zalecenie Łysakowskiego, określane jako skupienie redukcyjne, stosowane w przypadku wyrażen „bliskoznacznych [...], treściowo „pokrewnych” [...], należących do jednej dziedziny [...]”⁴⁸. Przykładem może tu być termin „przestępcy”, zamiast którego stosowano temat *Przestępstwo*⁴⁹. Łysakowski miał świadomość, że terminy podlegające redukcji należą niekiedy

40 A. Łysakowski, *Katalog przedmiotowy. Podręcznik*, Warszawa 1946, s. 94–96. Por. idem, *Katalog przedmiotowy*, cz. 1, *Teoria*, [wstęp J. Woźniak, oprac. i red. tekstu M Banacka], wyd. 2, Warszawa 2002 – http://193.0.122.118/wp-content/uploads/SBP/NDP_058.pdf [24.09.2021]

41 A. Łysakowski, *Katalog przedmiotowy...*, s. 84–85.

42 W metodyce JHP BN, za Adamem Łysakowskim, stosowano określenie „temat”, jego odpowiednikiem w JHP KABA jest „hasło wzorcowe pełniące funkcje tematu”, w skrócie określane jako „hasło wzorcowe” lub „hasło”. W opracowaniu zachowano oryginalną terminologię dla poszczególnych języków, ujednoczenie wymagałoby bowiem zbyt obszernych omówień, a nie stanowi to przedmiotu tego opracowania.

43 J. Sadowska, *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej. Studium analityczno-porównawcze*, Warszawa 2003, s. 176.

44 J. Woźniak-Kasperek, *Wiedza i język informacyjny w paradygmacie sieciowym*, Warszawa 2011, s. 92 – <http://bbc.uw.edu.pl/publication/992> [24.09.2021].

45 *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa...*, s. 44–48.

46 J. Sadowska, *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej...*, s. 232.

47 Ibidem, s. 232.

48 A. Łysakowski, *Katalog przedmiotowy. Podręcznik...*, s. 96.

49 J. Sadowska, *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej...*, s. 67.

do różnych kategorii⁵⁰, twierdził jednak, że zazwyczaj traktowane są w publikacjach razem. Dla porównania takie łączenie nie jest dopuszczalne w JHP KABA ze względu na podział haseł wzorcowych na kategorie, z czym wiążą się zasady budowania haseł rozwiniętych (zdań jhp) – hasło *Przestępcy* należy do kategorii osób i można po nim stosować określniki z listy *Kategorie osób*. Zasada redukcji okazała się także nie do utrzymania w JHP BN. Zdaniem Jadwigi Sadowskiej zmiana ta spowodowana była potrzebami opracowania publikacji o odpowiednio szczegółowej tematyce⁵¹. Wersja archiwalna słownika tego języka z 2016 roku zawiera odrębne artykuły słownikowe (rekordy) dla tego typu terminów⁵².

Zasady doboru terminu jako deskryptor w DBN określają, że wybiera się w tym procesie termin „najbardziej rozpowszechniony wśród użytkowników języka polskiego”⁵³. Poza sytuacjami, gdy istnieje wyłącznie termin naukowy określający przedmiot publikacji w procedurze tworzenia deskryptorów DBN bierze się pod uwagę sposób wyszukiwania w internecie.

W praktyce sprawdzamy również, czy i jak dany termin funkcjonuje w internecie. Powinniśmy sprawdzić w wyszukiwarce liczbę wyników – jeśli jest bardzo niewielka, to może być sygnał, że taki termin nie jest rozpowszechniony⁵⁴.

Kryterium rozpowszechnienia terminu w pewnym sensie nawiązuje do pierwotnego założenia JHP BN, o wyborze terminu obecnego w źródłach dostępnych dla przeciętnego użytkownika.

Zasady formułowania deskryptorów przedmiotowych DBN określają, że „jeżeli najbardziej rozpowszechniona wśród użytkowników języka polskiego nazwa jest nawą polską, przyjmuje się ją jako deskryptor”⁵⁵, jeżeli jest nią nazwa obca – wówczas ona staje się deskryptorem. Natomiast w przypadku, gdy „nazwa polska i obca są równie rozpowszechnione, jako deskryptor przyjmuje się nazwę polską”⁵⁶. Adam Łysakowski zalecał wprowadzanie do słownika wyłącznie nazw

50 A. Łysakowski, *Katalog przedmiotowy...*, s. 96.

51 J. Sadowska, *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej...*, s. 153–154.

52 Biblioteka Narodowa – <http://mak.bn.org.pl/cgi-bin/makwww.exe?BM=19> [24.09.2021].

53 Biblioteka Narodowa. Przepisy katalogowania – przepisy.bn.org.pl [24.09.2021].

54 K. Janiec, B. Szczap, *Katalogowanie przedmiotowe publikacji...*, s. 44.

55 Biblioteka Narodowa – <http://przepisy.bn.org.pl/deskryptory/zasady-tworzenia-daeskryptorow-bn#83-wersja-jezykowa> [24.09.2021]

56 Ibidem.

polskojęzycznych. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych w JHP BN zaczęto wprowadzać nazwy obcojęzyczne⁵⁷.

Słownik Języka Haseł Przedmiotowych BN z 2013 roku podaje zasadę:

W przypadku braku polskiego terminu dopuszcza się stosowanie terminów obcojęzycznych. Dotyczy to nazw współczesnych pojęć i zjawisk, zwłaszcza z zakresu nauk społecznych, ekonomicznych i technicznych, które zarówno w piśmiennictwie naukowym, jak i obieguo funkcjonują jedynie w wersji anglojęzycznej, np.: Timesharing, Public relations, Hosting, Outsourcing, Streetworking. Inna grupa terminów obcojęzycznych to terminy łacińskie, zwłaszcza z zakresu nauk biologicznych i medycznych, teologii, kultury antycznej i średniowiecznej, np.: *Petrobius brevistylis*, *Limes*, *Devotio moderna*, *Disputatio*⁵⁸.

Dopuszczenie stosowania terminów obcojęzycznych jest w DBN efektem ewolucji, jakiej uległa pierwotna zasada Adama Łysakowskiego. W JHP KABA od początku zagadnienie to rozwiązano jako zalecenie: „Dopuszcza się, a nawet nakłada obowiązek stosowania wyrażen zapożyczonych z języków obcych w przypadkach, gdy nie mają one odpowiedników w języku polskim, np. *Art brut*, *Public relations*”⁵⁹.

Wpisywanie w wyszukiwarkę terminów obcojęzycznych, które stały się bardziej powszechne dla użytkownika języka polskiego od ich polskich odpowiedników oraz wyszukiwanie tematów wielowyrzowych, jeśli tak określane jest wyszukiwany przedmiot, bez analizy, co jest przedmiotem, a co jego właściwością, to naturalne tendencje obserwowane w zachowaniach użytkowników sieci. Nie można tych tendencji nie brać pod uwagę w procesie budowania SOW. „Termin najbardziej rozpowszechniony wśród użytkowników języka polskiego”, którego występowanie weryfikuje się w sposobach wyszukiwań w internecie, to *user warrant*, podstawa odróżniana od *literary warrant*. Norma „Guidelines for the Construction, Format, and Management of Monolingual Controlled Vocabularies” (ANSI/NISO Z39.19-2005 (R2010)) wskazuje na *user warrant* gdy „podstawą do utworzenia jednostki leksykalnej w danym jiw lub do wyboru preferowanego terminu jest jego częste wykorzystywanie w wyszukiwaniu

57 J. Sadowska, *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej...*, s. 69.

58 Słownik JHP BN, 2013, s. 4 [wersja elektroniczna].

59 *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa...*, s. 42.

przez użytkowników”⁶⁰. Na uwagę zasługuje fakt, o którym pisze Mario Brité, że koncepcja *user warrant* nawiązuje do najstarszej zasady sformułowanej przez Charlesa Cuttera w 1876 roku, według której najważniejszym kryterium wyboru nazwy przedmiotu jest powszechne użycie (*common usage*)⁶¹.

Konsekwencje wyboru podstawy tworzenia słownictwa jiw

Literary warrant przyczynia się do tego, że słownictwo danego jiw odzwierciedla pole semantyczne rejestrowanych w katalogu publikacji. Można zaryzykować stwierdzenie, że w epoce przedsięciowej historii katalogów bibliotecznych taki obraz byłby odzwierciedleniem także koncepcji *cultural warrant*. Jest to kolejny typ podstawy tworzenia SOW, którą opisał Joel M. Lee w 1976 roku⁶². Podstawa ta z jednej strony prowadzi do ukazania kultury danego obszaru i epoki, gdzie tworzony jest dany katalog biblioteczny (w tym aspekcie jest tożsamy z *literary warrant*); z drugiej powinna wpływać na reprezentację w słownictwie szeregu zagadnień kulturowych, które nie zawsze wynikają bezpośrednio z *literary warrant*, wymagają wdrożenia dodatkowych czynników modyfikujących podstawę. Chodzi przede wszystkim o konieczność stałego śledzenia ewolucji języka naturalnego, zmian kulturowych w nim odzwierciedlanych. W praktyce konsekwencją tego jest konieczność modyfikacji słownictwa i niekiedy niestety – bo jest to najpoważniejszy hamulec wszelkich zmian jiw – weryfikacja istniejących charakterystyk przedmiotowych.

Kilka interesujących zagadnień związanych z tymi kwestiami można zilustrować na przykładzie omawianych w artykule jiw.

W przypadku JHP KABA w większości są one konsekwencją tworzenia słownictwa i gramatyki języka na wzór języka RAMEAU. „Bezpośrednim źródłem słownictwa KABA jest język RAMEAU. Hasła wzorcowe KABA wchodzą w analogiczne relacje, mają identyczne jak ich odpowiedniki RAMEAU znaczenia oraz funkcje w leksyce i zasady stosowania”⁶³. Poza pozytywną stroną tego faktu, opisaną powyżej, są w tym jiw kwestie kontrowersyjne. Co prawda publikacje

60 American National Standards Institute, *Guidelines for the construction...*, s. 9. Zmiana *literary warrant* na *user warrant* dotyczy wyłącznie wyboru terminu jako deskryptora.

61 M. Barité, *Literary warrant...*, s. 528.

62 Ibidem, s. 528.

63 T. Głowacka, *Katalogowanie przedmiotowe w języku KABA*, cz. 1, *Analiza dokumentu i jego opis przedmiotowy*, Warszawa 2003, s. 37.

metodyczne dotyczące prac nad słownictwem języka KABA zawierają wzmianki o konieczności jego modyfikowania, ale w pierwszej kolejności są one konsekwencją podjęcia wyzwania zachowania kompatybilności z językiem RAMEAU, w ślad za którym dokonuje się różnego rodzaju „analogicznych korekt i modyfikacji do gramatyki i słownictwa języka KABA”⁶⁴.

Jedną z takich zmian jest likwidacja określnika rzeczowego JHP KABA *racja rumu*. Określnik ten był przeznaczony do stosowania po nazwach jednostek wojskowych. Ma zastosowanie w języku LCSH (*Rum ration*), natomiast, mimo że istniał, to nie był stosowany ani w języku RAMEAU (*Ration de rum*), ani w JHP KABA. Z tego powodu został usunięty w obu jhp. Czynnikiem, który miał na to wpływ była zasada *cultural warrant*, w tym przypadku tożsama z *literary warrant* zarówno dla języka RAMEAU, jak i dla JHP KABA.

Określnik rzeczowy JHP KABA *racja rumu* utworzony był razem z innymi określnikami z wykorzystaniem metody dedukcyjnej. Ponieważ nie został zastosowany w charakterystyce przedmiotowej żadnej publikacji, jego likwidacja nie pociągnęła za sobą konsekwencji w postaci konieczności modyfikacji słownictwa ani charakterystyk przedmiotowych. Tym samym sposobem w słownictwie JHP KABA znalazł się określnik formy *pisarki*. Określnik ten „stосуje się po nazwach literatur i gatunków literackich z przymiotnikami od nazwy języka lub narodowości, do tekstów danej literatury, których autorami są kobiety”⁶⁵. Jest odziedziczony po poprzednikach – istnieje zarówno w języku LCSH budowanym od XIX wieku, jak i w języku RAMEAU. W dzisiejszych czasach, gdy prawdopodobnie większość pisarzy to kobiety, zastanawia zasadność jego stosowania. Obserwując wykorzystanie tego określnika w katalogu NUKAT można stwierdzić, że nie jest stosowany konsekwentnie. Dla porównania, występuje w charakterystykach przedmiotowych wszystkich publikacji autorstwa Moniki Szwai, jak na przykład:

Autor: Szwai, Monika (1949–2015)

Tytuł: *Jestem nudziarą*

Gatunek / Forma: *Powieść polska – 1990-*

Gatunek / Forma: *Powieść polska – pisarki*

Ale już nie zastosowano określnika *pisarki* w charakterystyce przedmiotowej żadnego dzieła Olgi Tokarczuk, na przykład:

64 *Język haseł przedmiotowych KABA. Zasady tworzenia słownictwa...*, s. 16.

65 Cytowane na podstawie rekordów słownictwa JHP KABA z bazy NUKAT.

Autor: Tokarczuk, Olga (1962–)

Tytuł: *Bieguni*

Gatunek / Forma: *Powieść polska – 1990-*

Przytoczone powyżej przypadki występujące w słownictwie JHP KABA są konsekwencją wyboru języka RAMEAU jako wzorca dla tworzenia JHP KABA. Zbyttna wierność w odniesieniu do tego języka może spotykać się z zarzutem kalkowania obcego wzorca⁶⁶, warto jednak zwrócić uwagę na inny aspekt opisanej wyżej metoda tworzenia słownictwa JHP KABA w oparciu o wzorzec zewnętrzny, poza opisaną wcześniej korzyścią w postaci oparcia się na bardziej kompletnym semantycznie SOW⁶⁷. Uwzględnienie obecności ekwiwalentów z obcojęzycznych jiw daje szansę na powiązanie słownictwa polskojęzycznych jiw z ogólnościową siecią. Waga tej idei, określanej jako kompatybilność jiw, ukazuje się w pełni dopiero w dzisiejszych czasach. Możliwość powiązania słownictwa lokalnego z ogólnościową siecią stworzoną przez wielojęzyczne jiw umożliwi udostępnienie informacji o zbiorach polskich bibliotek, ułatwi także eksplorowanie katalogów zagranicznych dla polskich użytkowników. Realizacja tej idei na polskim gruncie pozostaje na razie w sferze marzeń, ale pracę nad jej realizacją należy już teraz brać pod uwagę.

Uwzględnianie w lokalnej khw słownictwa o pochodzeniu niż typowo polskie okazuje się koniecznością także z innych powodów. Dostarcza narzędzi do opracowania literatury rejestrowanej w katalogu lokalnym, której odpowiada nielokalny *cultural warrant*. Takie przypadki stanowią spory procent zbiorów, szczególnie w bibliotekach naukowych.

Przykładem hasła wyrażającego zjawisko niewystępujące w takim samym zakresie w gramatyce języka polskiego jak w innych językach jest hasło wzorcowe JHP KABA *Konstrukcje ergatywne (językoznawstwo)*, które posłużyło do opracowania przedmiotowej publikacji *Synchronic and diachronic aspects of ergativity in Indo-Aryan*:

66 Wątpliwości dotyczące wyboru języka RAMEAU jako wzorca dla JHP KABA wyraziła między innymi Jadwiga Sadowska; por. *O języku haseł przedmiotowych KABA. Spojrzenie z zewnątrz*, „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2001, nr 1, s. 69–75.

67 Warto na marginesie wspomnieć, że nie przeprowadzono – niestety – w momencie podjęcia decyzji o wzorcu RAMEAU ani w trakcie tworzenia JHP KABA rzetelnej analizy komparatystycznej uwzględniającej różnice typologiczne i semantyczne pomiędzy językiem polskim i francuskim. Analiza taka być może ułatwiła by pracę, pozwoliłaby uniknąć błędów i, przede wszystkim, byłaby bezcenna w dobie społeczeństwa sieciowego.

Opracowanie przedmiotowe JHP KABA:

Przedmiot: *Konstrukcje ergatywne (językoznawstwo)*

Przedmiot: *Języki indyjskie -- gramatyka*

Przedmiot: *Języki nowoindyjskie -- dialekty*

Przedmiot: *Języki nowoindyjskie -- gramatyka*

Opracowanie przedmiotowe DBN:

Przedmiot: *Języki indyjskie*

Przedmiotem publikacji z zakresu językoznawstwa są konstrukcje ergatywne w językach indyjskich. Termin „konstrukcje ergatywne” czy „ergatyw” nie występuje w DBN. Zastosowano ogólny deskryptor *Języki indyjskie*.

Dodatkowo określenie granic danej kultury, zasady lokalnej *cultural warrant*, jest w praktyce niemożliwe. Przykładem pokazującym często występującą nierozdzielność *cultural warrant* może tu być termin „possessivus” obecny w JHP KABA jako określnik *possessivus* i hasło wzorcowe *Possessivus (językoznawstwo)*, w DBN nieobecny.

Charakterystyki przedmiotowe publikacji zatytułowanej *Struktury posesywne i partytywne w języku polskim i słoweńskim* wyglądają jak poniżej.

Opracowanie przedmiotowe JHP KABA:

Przedmiot: *Język polski -- gramatyka porównawcza -- język słoweński*

Przedmiot: *Język polski -- 1990- -- partitivus*

Przedmiot: *Język polski -- 1990- -- possessivus*

Przedmiot: *Język słoweński -- gramatyka porównawcza -- język polski*

Przedmiot: *Język słoweński -- 1990- -- partitivus*

Przedmiot: *Język słoweński -- 1990- -- possessivus*

Opracowanie przedmiotowe DBN:

Przedmiot: *Gramatyka*

Przedmiot: *Język polski*

Przedmiot: *Język słoweński*

Przedmiot: *Językoznawstwo porównawcze*

Przedmiot: *Posiadanie*

Ujęcie: *Językoznawstwo*

Forma: *Opracowanie*

Przedmiotem publikacji z zakresu językoznawstwa porównawczego są językoznawcze struktury partytywne i posesywne w językach polskim i słoweńskim. Terminy językoznawcze „partitivus” i „possessivus” występują w JHP KABA, w DBN zdecydowano się na zastosowaniu ogólnego terminu „posiadanie” w ujęciu językoznawczym. Struktury partytywne nie zostały wyrażone w charakterystyce przedmiotowej. Possessivus i partitivus jako zjawiska językoznawcze nie stanowią odrębnego zagadnienia w gramatyce języka polskiego w takim samym stopniu jak w językach, w których występują jako przypadki⁶⁸.

Z pewnością charakterystyki przedmiotowe DBN publikacji o powyższych zakresach tematycznych i przedmiotach będą ulegać stopniowo zmianom. Głównym powodem jest zmiana ogólnej pragmatyki tego języka. Rozszerzenie repertuaru bibliotek stosujących DBN o biblioteki naukowe i specjalistyczne wymusza uwzględnianie potrzeb użytkowników o bardziej specjalistycznych potrzebach niż w przypadku bibliotek publicznych.

Wyżej opisane kwestie i pokazane przykłady charakterystyk przedmiotowych odnoszą się do metodyki tworzenia słownictwa jiw, powiązanej ściśle z pierwszą częścią definicji *warrant* (określeniem „podstawy do utworzenia jednostki leksykalnej w danym jiw”) oraz z wynikającą z niej pragmatyką, przy założeniu, że jako podstawową wybrano indukcyjną metodę tworzenia słownictwa. Część druga definicji ANSI/NISO – określenie „podstawy [...] do wyboru preferowanego terminu” również bywa źródłem wielu dylematów.

Język naturalny stale ulega zmianom, istniejące terminy zmieniają swoje znaczenie lub konotację pod wpływem zmian społecznych. Niektóre wywołują dyskusje, które prowadzą do stopniowych zmian powszechnych przyzwyczajęń językowych, inne pozostają na etapie propozycji lobbujących grup. Zmiany w słownictwie jiw zazwyczaj wprowadzane są z opóźnieniem, co niekiedy może wywoływać frustrację wśród niektórych użytkowników. Należy pamiętać, że termin wybrany jako jednostka leksykalna jiw służy do opracowania publikacji, a język naturalny tworzący ich treść (zakładając, że większość z nich to publikacje tekstowe) jest zawsze wtórny w stosunku do język naturalnego mówionego (i stosowanego w wyszukiwaniu). Nawet jeśli za podstawę wyboru terminu przyjmie się zasadę *user warrant*, obserwując sposób wyszukiwania w internecie, należy zawsze brać pod uwagę takie czynniki jak:

68 Zob. zestawienie Lista przypadków – https://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_przypadek%C3%B3w [24.08.2021].

rozmaitość typów użytkowników, języka, jakim się posługują, poziomu kultury i czytania, wykształcenie, pochodzenie społeczne, grupę etniczną, zawodową i wiekową, itd.

Kilka poniższych przykładów ilustruje dylematy administratorów słownictwa jiw.

Osoby z niepełnosprawnością – termin proponowany zamiast wcześniej stosowanych terminów „osoby niepełnosprawne”, „niepełnosprawni”. W powszechnej świadomości, w języku potocznym, nie spotykany często. Zdaniem profesora Dariusza Galasińskiego⁶⁹ określenie „osoby niepełnosprawne” ogranicza osoby, do których się odnosi do jednej cechy oraz stygmatyzuje je. Dlatego, mimo że termin „osoba z niepełnosprawnością” jest mniej wygodny w użyciu, nieporęczny, to szczególnie w języku pisanim, który może z czasem wpłynąć na język mówiony zmieniając stopniowo nawyki komunikacyjne, należy stosować termin „osoba z niepełnosprawnością”. Dariusz Galasiński uważa, że „język w użyciu nie tylko reprezentuje rzeczywistość, ale również, co kluczowe, ją konstruuje”⁷⁰. Termin „osoby z niepełnosprawnością” nie budzi żadnych kontrowersji, poza jego „nieporęcznością”, która jest kwestią przyzwyczajenia i z czasem zniknie, nie ma wątpliwości co do słuszności jego stosowania. W DBN deskryptor *Niepełnosprawni* został zastąpiony w 2020 roku deskryptorem *Osoby z niepełnosprawnością*. W JHP KABA nadal stosuje się hasło *Niepełnosprawni*.

Murzyni – termin wywołujący liczne polemiki w prasie i mediach społecznościowych⁷¹. Profesor Marek Łaziński uważa, iż określenie to nie jest często stosowane w dyskursie publicznym i prasie, jest jednak obecne w języku potocznym, należy do stygmatyzujących i niepotrzebnych. Kwestia okazała się także sporna dla Rady Języka Polskiego, która początkowo wydała oświadczenie, że słowa „Murzyn” i „Murzynka” są obraźliwe i mogą być stosowane wyłącznie „na prawach historycznego cytatu”⁷², później opublikowała sprostowanie, mówiące o tym, że cytowane zalecenie jest prywatną opinią Marka

69 D. Galasiński, *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością?*, „Niepełnosprawność. Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania” 2013, nr 4 (9), s. 3–6 – https://www.pfron.org.pl/fileadmin/files/0/477_01-Dariusz_Galasinaki.pdf [25.09.2021].

70 Ibidem, s. 4.

71 Zob. M. Łaziński, *Słowo na M*, „Polityka” 2019, nr 25 (3266), s. 70–71; O. Stanisławska, *Rasizm bez rasy*, „Tygodnik Powszechny” 2019, nr 27 (3704), s. 14–19.

72 Ł. Kamiński, *Murzyn obraża*, „Gazeta Wyborcza” 2020, 14–16 sierpnia, s. 7.

łazińskiego, od której to Rada się dystansuje⁷³. Ostatecznie, po długiej debacie Rada Języka Polskiego zajęła stanowisko⁷⁴. Pracownia Deskryptorów BN oraz Centrum NUKAT nie zdecydowały o zmianie hasła i deskryptora *Murzyni* na *Czarni*⁷⁵.

Homoseksualizm – termin pojawiający się w dyskusji zainicjowanej przez Tomasza Łukasza Nowaka⁷⁶, który proponuje zastąpienie go terminem „homoseksualność” twierdząc, że termin „homoseksualizm» jest terminem narzuconym w drugiej połowie XIX w. przez psychiatrię⁷⁷ i postrzegany był wówczas jako nazwa choroby. Termin „homoseksualność” – w przeciwieństwie do terminu „homoseksualizm” jest „elementem tożsamościowym”. W obu analizowanych jiw istnieją jak na razie terminy „homoseksualizm” jako deskryptor DBN i hasło wzorcowe JHP KABA. Czy termin „homoseksualizm” zostanie poddany pod dyskusję w celu rozważenia jego zmiany? Trudno dzisiaj odpowiedzieć na to pytanie.

Pewne jest natomiast, że w przypadku terminów wywołujących społeczne dyskusje najlepsze jest zachowanie umiaru. Modyfikacje słownictwa jiw nie powinny wyprzedzać etapu ugruntowania takich zmian w języku naturalnym. Ugruntowanie to powinno uwzględnić także etap wystąpienia danego terminu w opracowywanych w katalogach bibliotecznych publikacjach.

Zakończenie

Wybór „terminu najbardziej rozpowszechnionego wśród użytkowników języka polskiego” (czyli terminu najczęściej wyszukiwanego przez użytkownika lokalnego) jako deskryptor nie jest opcją prostszą niż *literary warrant*, gdzie potwierdzenie mamy „na piśmie” i to w źródle wiarygodnym. Uwzględnianie

73 Nauka w Polsce. *Rada Języka Polskiego: Opinia prof. Łazińskiego o słowie „Murzyn” nie jest stanowiskiem Rady* – <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C83630%2Crada-jezyka-polskiego-opinia-prof-lazinskiego-o-slowie-murzyn-nie-jest> [24.09.2021].

74 Rada Języka Polskiego – https://rjp.pan.pl/index.php?searchword=Murzyn&searchphrase=all&Itemid=81&option=com_search [24.08.2021].

75 Stan na 1 kwietnia 2021.

76 T. Ł. Nowak, *Język ukrycia. Zapisany socjolekt gejów*, Kraków 2020.

77 M. Urbaniak, *Między słowami*, „Gazeta Wyborcza – Wysokie Obcasy” 2020, nr 37 (1103), 19 września, s. 39.

sposobów wyszukiwania w internecie jest wyjściem naprzeciwko użytkownikom. Budując jiw dla dawnego katalogu bibliotecznego, w którym stosowano jhp, gdzie zapytania wyszukiwawcze powinny były być równokształtne z charakterystyką przedmiotową dokumentu, należało odpowiedzieć na wiele pytań dotyczących użytkownika – jego profilu, zainteresowań, wykształcenia, wieku, grupy zawodowej, itd. Należało zastosować tylko takie hasła wzorcowe, które byłoby dla niego zrozumiałe i relewantne.

Zasady tworzenia jednostek leksykalnych DBN⁷⁸ wskazują na termin „najbardziej rozpowszechniony wśród użytkowników języka polskiego”. Wybór ten jest przejawem tendencji do promowania języka narodowego (lokalnego), przyzwyczajień, uzusów językowych lokalnych użytkowników. Jest ukłonem w stronę tych użytkowników. Wynika także z potrzeby odzwierciedlenia w słownictwie jiw języka jaki jest stosowany aktualnie. Jak pokazano wcześniej, wybór właściwego, aktualnego terminu nie zawsze jest łatwy. Zakłada także możliwość jego zmiany. Dzięki zastosowaniu zasady *user warrant* słownictwo jiw ma szansę być bardziej transparentnym, a przez to przyjaznym dla statystycznie najczęstszego użytkownika katalogu danego kraju. Statystycznie, bo w katalogu bibliotecznym otwartym do sieci internetowej nie ma możliwości precyzyjnego określenia profilu użytkownika. Tę samą tendencję w kwestii języka lokalnego zauważa się także w decyzjach podejmowanych w innych ośrodkach bibliograficznych, przykładowo w metadanych katalogu Biblioteki Narodowej Francji, gdzie preferuje się francuskie, bardziej znane dla lokalnych użytkowników nazwy instytucji, występuje nazwa *Capucins* zamiast *Ordo Fratrum Minorum Capuccinorum* (który jest oczywiście wariantem nazwy).

Z drugiej strony metadane (w tym słownictwo jiw) katalogu dostępnego w globalnej sieci muszą być na tyle elastyczne, aby dało się z nich korzystać bez względu na miejsce, język czy narodowość użytkownika. Język niezrozumiały dla użytkownika niepolskojęzycznego byłby nie do wykorzystania jak było w to w przypadku charakterystyk przedmiotowych jhp. Do przyczyn takiego stanu należały do pewnego stopnia tradycyjne zalecenia Adama Łysakowskiego stosowania wyłącznie polskojęzycznych terminów, ale przede wszystkim składnia jhp, która uniemożliwiała (w przypadku większości polskich katalogów biblioteczných) powiązania elementów hasła rozwiniętego

78 Biblioteka Narodowa. Przepisy katalogowania – <http://przepisy.bn.org.pl/deskryptory/zasady-tworzenia-deskryptorow-bn#1-deskryptor> [13.09.2021].

z rekordem khw, przez co nie było możliwe pełne wykorzystanie wariantów hasła wzorcowego. Dopiero likwidacja składni jhp oraz właściwe przystosowanie słownictwa w procesie transformacji umożliwiło pełną eksploatację metadanych. Deskryptor stosowany samodzielnie w systemie postkoordynowanym powiązany jest z grupą wariantów, inaczej askryptorów, które nie są stosowane w opracowaniu publikacji, ale mogą być z powodzeniem wykorzystywane w procesie wyszukiwania. Warto przypomnieć, że Michel Mingam, jeden z inicjatorów reformy języka RAMEAU⁷⁹, określa te terminy także jako deskryptory⁸⁰.

Preferowanie terminu „najbardziej rozpowszechnionego wśród użytkowników języka polskiego” jako deskryptora nie ogranicza w niczym wykorzystywania słownictwa jiw postkoordynowanego, status wariantów (askryptorów) jest w nim bowiem taki sam. Do zadań twórców słownictwa jiw powinno należeć skuteczne antycypowanie różnych sposobów wyszukiwania danego pojęcia i uwzględnienie ich w rekordzie deskryptora, w tym oczywiście wszystkich oficjalnych nazw instytucji, tytułów, zapisów w alfabetach niełacińskich, itd.

Antycypować należy również możliwe nowe sposoby wykorzystania słownictwa tworzonego jiw, tak samo jak zmiany formatów zapisu metadanych. O takim sposobie myślenia w przypadku DBN świadczy definicja deskryptora:

Deskryptor jest wyrazem lub grupą wyrazów, które stanowią nazwę preferowaną dowolnego elementu rzeczywistości (przedmiotu, osoby, zjawiska itp.) bądź pojęcia abstrakcyjnego. W językach informacyjno-wyszukiwawczych deskryptorem określa się nazwę preferowaną przedmiotu lub innej cechy publikacji, natomiast w naukach informatycznych terminu deskryptor używa się do identyfikowania struktur danych⁸¹.

Definicja ta nie ogranicza zastosowania słownictwa DBN wyłącznie do opisu rejestrowanych w katalogu bibliotecznym publikacji, jak było to w przypadku

79 M. Nasiłowska, *Reforma składni języka haseł przedmiotowych RAMEAU*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2020, t. 51, s. 287–304 – https://rocznik.bn.org.pl/upload/pdf/91008_Rocznik-51-Nasi%C5%82owska-s-287-304%20.pdf [24.08.2021].

80 M. Mingam, *RAMEAU: bilan, perspectives*, „Bulletin des bibliothèques de France” 2005, nr 5, s. 42–43 – <http://bbf.enssib.fr/consulter/bbf-2005-05-0038-00> [24.08.2021].

81 Biblioteka Narodowa. Przepisy katalogowania – <http://przepisy.bn.org.pl/deskryptory/zasady-tworzenia-deskryptorow-bn> [24.09.2021].

JHP BN i jest w przypadku JHP KABA, jak i innych klasycznych jiw. Budowane na potrzeby bieżącego opracowania publikacji (z konsekwencjami zastosowania metody indukcyjnej), słownictwo DBN poprzez transformację, której uległo (głównie uwolnienie z prekoordynowanej składni oraz integracja możliwych zastosowań), uzyskało potencjał do dalszego rozwoju, jak rozmaite zastosowania w obszarze sztucznej inteligencji.

MARIA NASIŁOWSKA**Basics of creating the vocabulary of information-search languages with paranatural notation**

The implementation of a modern information and search language (jiw) in the National Library of Poland, resulting from the transformation of pre-coordinated languages, allows for the presentation of problems related to the functioning of library tools in the network environment. They concern, inter alia, the issue of reconciling the needs of local users of the library catalogue and the need to ensure compatibility with other online tools.

The National Library of Poland Descriptors Language (DBN) and the KABA Subject Entry Language differ from each other in terms of syntax and time of creation, but they work in the same library reality. Two issues are discussed – and illustrated with examples of DBN and JHP KABA vocabulary – allowing to outline the basics of creating a vocabulary and choosing a term as the lexical unit jiw.